

Тема: Конфліктологічна компетентність – складова професійної компетентності викладача ВНЗ

План

Вступ

1. Компетентнісний підхід: історія, розвиток, сучасний стан.
2. Основні поняття компетентнісного підходу.
3. «Піраміда» компетентностей фахівця за О. Пометун.
4. Становлення поняття «педагогічних технологій».
5. Конфліктологічна компетентність викладача ВНЗ.

Висновки

***Ключові поняття теми:** вища освіта в Україні, Болонська декларація, компетентнісний підхід, ключові компетентності педагога, професійна компетентність, конфліктологічна компетентність.*

Рекомендована література

1. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С.34-42.
3. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. - М., 2002. – 253 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2007 р. №800 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів № 123 м. Харкова». - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/MON_800_07.doc
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. - К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
6. Равен Д. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 1999. – 124 с.
7. White R.W. Motivation Reconsidered: The Concept of Competence // Psychological Review. – 1959. - № 66. – Р. 297–333.
8. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук.– К.: К. І. С., 2004. – 112 с.
9. Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework.– Brussels : European Commission, 2004. – 20 p.
10. Education and Training 2010 Programme. Joint seminar Report. Cluster

«Key Competences – Curriculum Development». –2008. – 6 р.

11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : Навчальний посібник. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
12. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с
13. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 1989. – 80 с.
14. Голубева М. О., Бахтіярова Х. Ш. , Радченко М. І. Психолого-педагогічні аспекти підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників (на прикладі Національного транспортного університету) // Наукові записки НаУКМА. Т. 123. – К. : ВПЦ НаУКМА, 2011. – С. 15-19
15. Енциклопедія освіти / Акад. пед.. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
16. Анцупов А. Я., Шишлов А. И. Конфликтология : Учебник для вузов. – М., 1999. – 551 с.
17. Демин В. А. Профессиональная компетентность специалиста: понятие и виды // Мониторинг образовательного процесса. – 2000. – № 4. – С. 35.
18. Болтунова Г. М. Формирование готовности учителя к разрешению конфликтных ситуаций в педагогическом процессе // Оптимизация и интенсификация педагогического процесса в вузе и школе: Межвуз. сб. науч. трудов. – Ишим, 1994. – С. 65 – 67.

Вступ. Швидка зміна умов життя обумовлює активні пошуки нових підходів до підготовки фахівців, здатних працювати в цьому столітті. **Україна зобов'язалась узгодити освітню політику відповідно до вимог Болонського декларації.** В сучасній Україні освіта “базується на національній ідеї вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні та примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати справжнього громадянина України, для якого потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього й професійного рівня асоціюється із зміцненням своєї держави” [1, с. 361].

Формування майбутнього фахівця неможливе без формування його професійної компетентності. На наш розсуд, одним із ймовірних шляхів вирішення зазначеної проблеми є впровадження у навчально-виховний процес у ВНЗ інноваційних педагогічних технологій на основі компетентнісного підходу.

1. Видатний російській дослідник І. О. Зіміння виділяє **три основні етапи становлення компетентнісного підходу в освіті** [2, с. 34 - 42] (*переклад з російської тут та надалі наш – М. Г., І. Ж., І. П.*):

Перший етап (1960-1970 рр.) характеризується введенням у науковий апарат категорії «компетенція» і створенням передумов розмежування понять

«компетенція» і «компетентність». Від цього часу в руслі методики викладання мови починається дослідження різних видів мовної компетентності, вводиться поняття «комунікативна компетентність» (Д. Хаймс).

Другий етап (1970-1990 рр.) – відбувалася розробка змісту поняття «соціальні компетенції/компетентності» та використанням цього терміну у практиці вивчення іноземних мов, в менеджменті, в навчанні, спілкуванні; У Дж. Равена в книзі «Компетентність у сучасному суспільстві» (1984 р.) стверджується, що компетентність «складається із великої кількості компонентів, багато з яких відносно незалежні... деякі компоненти відносяться скоріше до когнітивної сфери, а інші - до емоційної ... ці компоненти можуть заміняти один одного в якості складових ефективної поведінки»; «види компетентності» є «мотивовані здібності» [3, с. 253]. Дослідники поняття «компетентність» не тільки виділяють від 3-х до 37 його видів (Дж. Равен), але передбачають формування компетентностей у процесі навчання як кінцевий результат освіти (Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, Л. А. Петровська). У визначеннях компетентності наявні такі ознаки: «готовність», «здатність», «відповідальність», «впевненість». Для різних видів діяльності науковці виокремлюють різні види компетентності. Наприклад, для мовної компетенції/компетентності Рада Європи (1990 р.) виділяє стратегічну, соціальну, соціолінгвістичному, мовну та навчальну.

Третій етап (поч. 90-х рр. ХХ ст.) – наукові розвідки з професійної компетентності стають предметом спеціального всебічного розгляду, особливо дослідження компетентності як наукової категорії щодо освіти. І. Зімня наголошує на важливості для цього періоду робіт А. Маркової.

Визначення компетентнісного підходу можна знайти і в законодавстві України. Так, у Наказі Міністерства науки і освіти України від 11.09.2007 р. №800 – зазначається, що «компетентнісний підхід – визначення й формування в учнів компетентностей, що дають можливість особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у розвиток якості суспільства та особистого успіху» [4].

2. Основними поняттями, якими оперують, звертаючись до питань компетентнісного підходу в освіті є: «компетенція», «компетентність», «компетентний», «компетентності майбутнього фахівця», «ключові компетентності», «професійна компетентність», тощо. Деякі з них будуть проаналізовані нами нижче.

Спочатку наведемо визначення термінів «компетенція», «компетентний», «компетентність», що пропонує сучасний *тлумачний словник за редакцією В. Бусела: «компетенція* – добра обізнаність у чомусь; коло повноважень певної організації, установи чи особи; загальна здатність, що базується на знаннях, досвіді, цінностях і здібностях, які набуті завдяки навчанню; *компетентний* – який має достатні знання в певній галузі, добре обізнаний, тямущий; ґрунтується на знанні, кваліфікований; має певні повноваження, повноправний, повновлад-

ний; **компетентність** - як здатність успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання; **бути компетентним** – вміти мобілізувати в даній ситуації здобуті знання і досвід» [5, с.449]. Проте не всі науковці поділяють таку точку зору (див. таблицю 1).

Таблиця 1.

Основні елементи понять «компетенція» та «компетентність» у визначеннях деяких вітчизняних та російських науковців

Прізвище	Компетенція	Компетентність
В. Бусел	добра обізнаність у чомусь, коло повноважень особи	здатність виконувати завдання
Г. Данилова	відсутнє визначення	здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію
Г. Селевко	можливість справлятися із завданнями	готовність до діяльності, що базується на досвіді
Н. Сирятов	відсутнє визначення	сукупність індивідуальних здатностей, необхідних для реалізації професійних функцій
А. Урбанович	сукупність якостей особистості, необхідних для продуктивної діяльності	відсутнє визначення
А. Хуторської	готовність виконувати завдання	володіння компетенцією й ставлення до предмета діяльності
С. Шишов	загальна здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях	відсутнє визначення
В. Ягулов	відсутнє визначення	підготовленість до здійснення певної професійної діяльності

У деяких дослідженнях західних науковців терміни «компетенція» та «компетентність» використовуються як синоніми – перша група [6], в деяких – чітко розмежовуються ці поняття – друга група [7] (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Зарубіжні науковці про «компетенцію» та «компетентність»

Прізвище науковця	Поняття «компетенція»	Поняття «компетентність»
<i>Перша група</i>		
Дж. Равен	здатність людини, що необхідна для виконання конкретної дії в певній галузі діяльності	

Друга група		
Е. Шорт (E. Short); Р.Уайт (R. W. White)	наявність у людини певних якостей і станів, що, зазвичай, не гарантують їй можливості їхнього практичного застосування	специфічна межа (міра), якою може володіти будь-хто на основі відповідних компетенцій
А. Бермус (A. Bermus)		системна єдність, що інтегрує особистісні, наочні, інструментальні (зокрема комунікативні) особливості та компоненти

У педагогічній літературі варіантів компетентностей як освітніх результатів можна спрогнозувати безліч. Так Дж. Равен побудував модель компетентностей із 143 елементів, що робить її застосування проблематичним [6, с. 112]. Тому поняття «ключові компетентності», запроваджене трохи згодом, є цілком слушним, адже воно охоплюють загальні, базові компетентності. Отже «...ключові компетентності становлять основний набір найзагальніших понять, які мають бути деталізованими в комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відносин за навчальним галузями та життєвими сферами учнів... оскільки компетентності є невід'ємною складовою особистості...» [4].

3. У дослідженнях сучасного українського науковця *О. Пометун* зазначається, що *система компетентностей в освіті складається із таких груп* [8, с. 67]:

- **ключові компетентності** – міжпредметні компетентності, що визначаються як здатність людини здійснювати складні, поліфункціональні види діяльності, ефективно розв'язуючи проблеми;
- **загально-галузеві компетентності** – це ті, що їх набуває студент упродовж засвоєння змісту освітньої галузі на всіх щаблях навчання;
- **предметні компетентності** – такі, що формуються у студента упродовж вивчення того чи іншого предмету на всіх курсах (див. рис. 2).

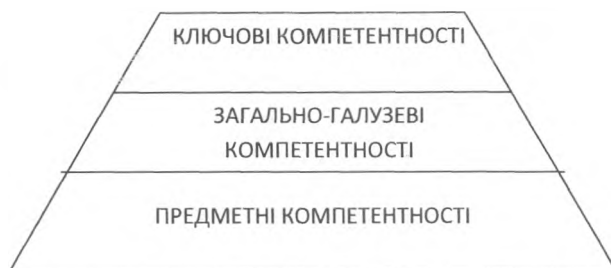

Рис. 2 Система компетентностей в освіті за О. Пометун

За документами Ради Європи виділено такі **види ключових компетентностей**: полікультурна, інформаційна, соціальна, політична, комунікативна, загальнокультурна, пізнавально-інтелектуальна, підприємницька, побутова (переклад з англійської тут і далі наш – М. Г., І. Г., І. П.) [9, с. 1]. У **робочій програмі Європейської Комісії** «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система», визначено **вісім груп** (domains) ключових компетентностей, а також перелік провідних **трьох категорій**: знань (knowledge), вмінь (skills) і цінностей (attitudes). Відтак, до **переліку груп ключових компетентностей** укладачі цієї програми відносять: спілкування рідною мовою; спілкування іноземною мовою; математичні знання та базові знання науки й технологій; компетентність у цифрових технологіях; уміння навчатися; міжособистісна та громадянська компетентність; підприємництво; культурний рівень [9, с. 7-8].

У доповіді Європейської Комісії «Ключові компетентності – планування навчальних програм» **серед компетентностей вчителів** (викладачів) зазначаються такі: вміння самостійно навчатися; вміння аналізувати свою діяльність; вміння вести дослідницьку роботу, що є частиною професійного розвитку; набуття культури навчання протягом життя; вміння критично оцінювати свої методи; вміння злагоджено працювати у колективі [10, с. 2].

5. Проф. М. М. Фіцула вважає, що сьогодення ставить такі основні **вимоги до сучасного фахівця** як «високий рівень професіоналізму..., інноваційний характер та гнучкість мислення; навички управлінської діяльності;...високі духовні й моральні переконання; високу політичну, правову, економічну та психологічну культуру; володіння однією із...іноземних мов; знання комп'ютерної техніки тощо» [11, с. 44].

Рис. 3 Основні аспекти педагогічних технологій.

Реалізувати наведені вище вимоги неможливо без упровадження певних педагогічних технологій. Термін *«технологія»* значить знання про майстерність (з грецької – «*techne*» – мистецтво, «*logos*» – наука, закон).

Академіком С. Гончаренком «педагогічна технологія» визначається як «системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання..., з урахуванням технічних і людських ресурсів..., який ставить своїм завданням оптимізацію освіти», та як «галузь застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання... з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання» [11, с. 331]. Існують й інші підходи (див. рис. 3).

Термін «педагогічна технологія» з'явився в освіті порівняно недавно. Хоча дискусія про те, чи існує в природі педагогічна технологія як певний інструмент навчання й виховання, який передається із покоління в покоління та яким може оволодіти кожний педагог, триває упродовж століть. Загострення питання про сутність, структуру та джерела розвитку освітньої технології відбулося у 30-ті роки ХХ ст., коли в США розпочалася технологічна революція в освіті. *Трансформація терміну – від «технології в освіті» до «технології освіти»* – відповідає зміні його змісту, який охоплює чотири періоди. *Перший період* (40-і – сер. 50-х років ХХ ст.): із упровадженням у навчальний процес технічних засобів запису та відтворення звуку, проекції зображення з'являється термін «технологія в освіті». У наступні роки під впливом робіт із методики застосування технічних засобів навчання цей термін модифікувався у «педагогічні технології». *Другий період* (сер. 50-60-х рр. в ХХ ст.): у тлумаченні терміну «педагогічна технологія» визначилося два напрями. Перший – «технічні засоби у навчанні», другий – «технологія навчання» або «технологія навчального процесу». *Третій період* (70-ті роки ХХ ст.): технології навчання розглядаються як розроблення та застосування принципів оптимізації на основі нових досягнень науки та техніки. У подальшому цією проблемою починають опікуватися спеціалізовані заклади (наприклад, національні ради з педагогічної технології у Великій Британії та США). *Четвертий період* (від сер. 80-х років ХХ ст.): створюються комп'ютерні лабораторії та дисплейні класи, зростає кількість і підвищується якість інших засобів навчання (програмованих, інтерактивних, інформаційних, цифрових тощо) [13, с. 32].

В освітній практиці поняття *«педагогічна технологія»* використовується на трьох рівнях. *На першому – загальнопедагогічному* - педагогічна технологія тотожна педагогічній системі (сукупність цілей, змісту, методів, принципів навчання та виховання). *На другому – предметно-методичному* - педагогічна технологія застосовується в якості окремої методики, тобто як сукупність методів і засобів для реалізації змісту навчання одного предмета. На третьому - педагогічна технологія використовується як *локальна (модульна)*, для вирішення окремих дидактичних і виховних завдань, як-от: формування понять, виховання окремих особистісних якостей тощо [13, с. 35].

Серед великої кількості *сучасних педагогічних технологій* можна виділити певні групи. При використанні *структурно-логічні технології навчання* розробляють поетапне вирішення дидактичних задач. *Інтеграційні технології* – це дидактичні системи, які забезпечують формування різнопредметних знань, вмінь, різних видів діяльності на основі інтегрованих курсів. *Ігрові технології* – це форма взаємодії педагога та тих, хто вчиться, яка сприяє формуванню вмінь вирішувати завдання на основі вибору альтернативних варіантів через реалізацію певного сюжету. *Комп'ютерні технології* реалізуються в дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі взаємодії «викладач-комп'ютер-студент» на базі різноманітних програм (інформаційних, тренінгових, розвивальних, контрольно-корегувальних тощо). *Діалогові технології* пов'язані зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на суб'єкт-суб'єктному рівні: «студент-викладач», «студент-студент», «викладач-викладач». *Тренінгові технології* – це системи діяльності з відпрацювання певних алгоритмів розв'язання типових задач у навчанні (метод випадків та ситуацій, психологічні тренінги, розв'язання управлінських задач) тощо [8, с. 39-40].

Зараз у ВНЗ України використовуються такі технології навчання: модульне навчання; технологія дистанційного навчання; технологія самоосвіти; кредитно-модульна-рейтингова технологія; технологія кооперованого навчання креативні технології навчання (портфоліо); технологія кейс-методу; інформаційні технології навчання; технологія навчання латеральному мисленню тощо.

Упровадження низки сучасних педагогічних технологій у ВНЗ України – це шлях реалізації інноваційних теоретичних розробок та практичних досягнень науково-педагогічних працівників. Цей шлях має власні історичні етапи: болонський етап; інформаційний етап: технологічний етап.

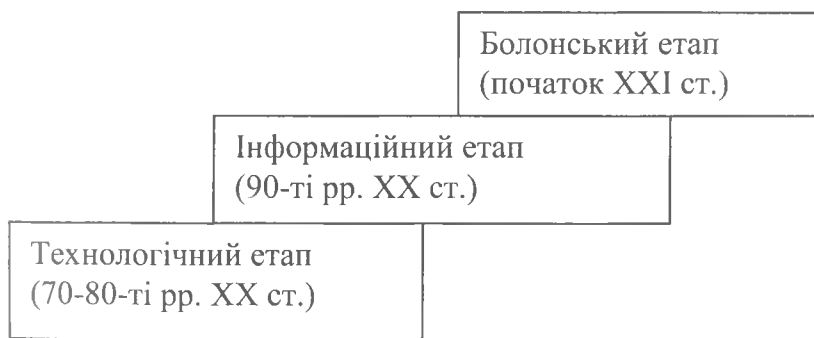

Рис. 4. Становлення педагогічних технологій у ВНЗ в Україні [14].

5. Конфліктологічна компетентність є однією з найважливіших характеристик професіоналізму викладача ВНЗ. Вона передбачає володіння інформацією щодо діапазону можливих стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях та вміння адекватно реалізувати ці стратегії у навчально-виховному процесі. У загальному розумінні соціальний конфлікт – «це процес визрівання, здійснення і подолання взаємних суперечностей, протидій, боротьби людей, їх груп і соціальних інститутів» [14, с. 418]. Деякі вчені ще й досі розглядають конфлікт тільки з точки зору його негативних ознак, тоді як розуміння конфлікту як елементу, що може об'єднувати, є однією з основ конфліктологічної компетентності. Отже конфліктологічна компетентність фахівця взагалі та викладача зокрема може бути представлена двома рівнями. *Перший рівень* передбачає здатність бачити ознаки назрівання конфлікту та запобігати його ескалації. *Другий рівень* - володіти методами мирного вирішення конфліктів, тобто, застосовувати адекватні прийоми посередництва.

У російські автори **А. Анцупов, А. Шишов** конфліктологічну компетентність розглядають як вид соціально-психологічної компетентності, що має такі складові:

- розуміння природи суперечностей та міжособових конфліктів;
- формування конструктивного ставлення до конфліктів в організації;
- уміння оцінити та пояснити проблемні ситуації, що виникають;
- наявність навичок управління конфліктними явищами;
- уміння розвивати конструктивні засади конфліктів;
- уміння передбачувати можливі наслідки конфліктів;
- уміння конструктивно регулювати та конфліктувати [16, с. 491].

Іншими дослідниками конфліктологічна компетентність визначається як вид професійної підготовки фахівця до виконання окремих трудових функцій у професійному конфліктогенному середовищі. Конфліктологічна компетенція визначається як сукупність конфліктологічних питань, розв'язання яких входить до обов'язків фахівця.

Конфліктологічна готовність трактується як готовність фахівця вирішувати професійні завдання, що містять суперечність [17]; вирішувати конфлікти у педагогічному процесі [18]. Науковці розуміють однаково «готовності до розв'язання конфлікту», однак у зміст практичного аспекту вносять різні складові. Так Г. М. Болтунова [18] виділяє такі три складові конфліктологічної готовності: бачення та розуміння конфлікту, вміння прогнозувати та оцінити наслідки конфлікту; володіння засобами діагностування, запобігання та використання конфліктів у виховних цілях. Цей підхід повністю забезпечує конфліктологічну готовність майбутніх фахівців, майбутніх суб'єктів освітньої діяльності. Іншими дослідниками практичний компонент конфліктологічної готовності розподіляється на шість підгруп (завдання з діагностики, прогнозування, стимулювання, запобігання, моделювання, розв'язання конфліктів).

Висновки. На думку вітчизняних та міжнародних експертів упровадження компетентісного підходу в освіті - невід'ємна складова формування сучасного фахівця. Такий спеціаліст, не тільки знає теорію, але й здатний діяти у відповідних ситуаціях як професіонал.

Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний із функціонуванням таких провідних понять як «компетентність», «компетенція», деякі автори не вважають ці терміни тотожними.

Європейські джерела, що присвячені висвітленню поняття «компетентність», трактують його як комбінацію знань, умінь і цінностей. Щодо терміну «ключові компетентності», то його визначано як змінний, багатофункціональний набір знань, умінь і ставлень, які потрібні особистості задля реалізації власного потенціалу та індивідуального розвитку, і, головне, для інтеграції в суспільстві та для працевлаштування.

Низка авторів, які розробляють проблеми компетентісного підходу в освіті, виділяють різну кількість необхідних для фахівця компетентностей. Відтак, постає необхідність їхньої класифікації. Ми поділяємо точку зору на класифікацію компетентностей в освіті за вітчизняним автором - О. І. Пометун.

Згіднопозиційзарубіжнихівітчизнянихавторів,ключовікомпетентності змінні, мають рухливу структуру; залежать від пріоритетів суспільства; цілей освіти; потенціалу, можливостей, здібностей особистості. Ознаками ключових компетентностей є поліфункціональність, міждисциплінарність, багатокомпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції тощо.

У європейських психолого-педагогічних джерелах виділено три категорії та вісім груп ключових компетентностей фахівця. Європейська освітня політика приділяє особливу увагу розробці ключових компетентностей вчителів і викладачів. Згідно програми «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій вчителів», до ключових компетентностей цієї групи належать такі вміння: 1) працювати з іншими людьми, 2) працювати зі знанням, технологією та інформацією, 3) працювати з суспільством і у суспільстві.

Конфліктологічну компетентність викладача ВНЗ можна визначити як здатність особи здійснювати свою діяльність у ситуації, що містить реальну суперечність, та також уміння спрямовувати посередництво на мінімізацію деструктивної сили конфлікту.

Контрольні запитання

1. Які вимоги суспільство висуває до сучасного фахівця за М. М. Фіцулою?
2. Що значить слово «технологія» в перекладі з грецької?
3. Чи однаковий зміст науковці вкладають у поняття «педагогічна технологія» та «технологія навчання»?
4. Які періоди становлення терміну «педагогічна технологія»?

5. Які етапи становлення компетентнісного підходу за І. О. Зімньою?
6. Чим відрізняються поняття «компетентність» та «компетенція» за словником В. Т. Бусела?

Практичні завдання

Завдання 1.

На думку проф. М. М. Фіцули існує певне коло вимог до фахівця з вищою освітою. Сформулюйте власні вимоги до сучасного спеціаліста з вашого фаху та порівняйте з наведеними у тексті.

Завдання 2.

Яке із визначень педагогічних технологій найбільш точно відображає, на Вашу думку, сучасні тенденції у педагогіці вищої освіти? Обґрунтуйте свою точку зору.

Завдання 3.

Назвіть професійні компетентності науково-педагогічних працівників (викладачів) у ВНЗ III – IV рівня акредитації в Україні. Складіть таблицю ключових професійних компетентностей викладачів ВНЗ. На перше місце поставте більш значущі.

Завдання 4.

Порівняйте види ключових компетентностей за документами Ради Європи, українськими та російськими джерелами.